

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี สรุปผลในประเด็นผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. สรุปผลการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้วัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน 2) ลักษณะการผลิตทุเรียน และปัญหาในการผลิตทุเรียนของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน 3) ระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และ 4) วิเคราะห์คุณลักษณะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

1.2 สมมติฐาน

ปัจจัยด้านความรุนแรงของปัญหาที่พบในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยรวมของเกษตรกรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

1.3 วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ประชากรที่ศึกษาเชิงปริมาณ คือ เกษตรกรกลุ่มแปลงใหญ่ทุเรียนตำบลท่าบ่อท่าอิฐ และตำบลบางตะไนย์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จำนวน 60 ราย โดยใช้สูตรของเครซีและมอร์แกน ด้วยระดับความเชื่อมั่นที่ 95% ได้จำนวนตัวอย่าง 52 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ถดถอยเชิงพหุคูณ ประชากรที่ศึกษาเชิงคุณภาพ คือ ผู้นำกลุ่มแปลงใหญ่ทุเรียนตำบลท่าบ่อท่าอิฐและตำบลบางตะไนย์ และเจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการเกษตร ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง ได้แก่ ประธาน รองประธาน และเลขานุการ จำนวน 6 คน และเจ้าหน้าที่สำนักงานส่งเสริมการเกษตรอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี จำนวน 3 คน เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกสำหรับการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

1.4 ผลการวิจัย

1.4.1 ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน

จากการศึกษาลักษณะทางสังคมของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 71.15) มีอายุเฉลี่ย 58.56 ปี โดยช่วงอายุที่พบมากที่สุดคือ 55-68 ปี (ร้อยละ 44.23) ในด้านการศึกษา พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ร้อยละ 28.85) รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาและระดับปริญญาตรี ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนเท่ากันที่ร้อยละ 26.92 สะท้อนให้เห็นถึงระดับการศึกษาที่หลากหลายในกลุ่มเกษตรกรเป้าหมาย ทั้งนี้ประสบการณ์ในการผลิตทุเรียนของเกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 9-24 ปี (ร้อยละ 48.08) โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 15.89 ปี ซึ่งแสดงถึงควมมีประสบการณ์อย่างต่อเนื่องในการทำสวนทุเรียน ขณะที่การเป็นสมาชิกชมรมอนุรักษ์ทุเรียนนนท์ ส่วนใหญ่มีระยะเวลาไม่เกิน 7 ปี (ร้อยละ 53.85) โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 6.84 ปี ทั้งนี้ เกษตรกรจำนวนมากเป็นสมาชิกของชมรมอนุรักษ์ทุเรียนนนท์ระดับอำเภอ (ร้อยละ 55.77) ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับกลไกชุมชนในระดับท้องถิ่น

จากการศึกษาลักษณะทางเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ใช้แรงงานหลักจากสมาชิกในครอบครัว (ร้อยละ 92.31) โดยแรงงานชายที่พบมากที่สุดคือ 1 คนต่อสวน (ร้อยละ 61.54) และแรงงานหญิงส่วนใหญ่ไม่มีในสวน (ร้อยละ 46.15) ในด้านค่าใช้จ่ายในการผลิตทุเรียน พบว่าร้อยละ 42.31 มีค่าใช้จ่ายไม่เกิน 10,000 บาทต่อปี โดยมีค่าเฉลี่ย 54,807.69 บาท ส่วนรายได้จากการจำหน่ายทุเรียนพบว่าส่วนใหญ่ยังไม่ได้จำหน่ายผลผลิต (ร้อยละ 67.31) และมีค่าเฉลี่ยรายได้เท่ากับ 46,903.85 บาทต่อปี แสดงให้เห็นถึงสถานะทางเศรษฐกิจที่มีความหลากหลาย และมีความเสี่ยงจากการผลิตหรือจำหน่ายในบางราย ทั้งนี้พื้นที่ปลูกทุเรียนของเกษตรกรมีค่าเฉลี่ย 3.90 ไร่ โดยมีทั้งการปลูกทุเรียนล้วนและการปลูกร่วมกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น โดยเฉพาะไม้ผลอื่น ๆ ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 88.46 มีการปลูกร่วมในลักษณะดังกล่าว ขณะที่ร้อยละ 13.46 ปลูกผักร่วมด้วย ส่วนแหล่งเงินทุนที่ใช้ในการผลิตพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 96.15 ใช้เงินทุนของตนเอง และมีเพียงร้อยละ 3.84 ที่พึ่งพาแหล่งเงินทุนจากภายนอก ทั้งภาครัฐและการกู้ยืม

1.4.2 ลักษณะการผลิตทุเรียนและปัญหาในการผลิตทุเรียนของเกษตรกร

จากการศึกษาลักษณะการผลิตทุเรียนของกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า พื้นที่สวนทุเรียนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ลุ่ม (ร้อยละ 71.55) และมีการจัดการสวนโดยการยกทรงสวนเป็นหลัก (ร้อยละ 88.46) พันธุ์ทุเรียนที่นิยมปลูกมากที่สุดคือพันธุ์หมอนทอง (ร้อยละ 94.23) โดยมีจำนวนต้นเฉลี่ยต่อสวนอยู่ที่ 61.67 ต้น และส่วนใหญ่ปลูกใน

ระยะห่าง ≤ 4 เมตร ค่าเฉลี่ยระยะห่างระหว่างต้นอยู่ที่ 5.08 เมตร สำหรับการดูแลจัดการดิน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีการวิเคราะห์ดินก่อนการปลูก (ร้อยละ 63.46) และมีการใช้น้ำจากทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ (ร้อยละ 71.15) และน้ำประปา (ร้อยละ 80.77) ควบคู่กัน โดยนิยมให้น้ำในช่วงเช้า และใช้ระบบสปริงเกอร์และสายยางเป็นหลัก ในด้านการจัดการน้ำ เกษตรกรส่วนใหญ่มีการตรวจวัดค่าความเค็มของน้ำที่ใช้ (ร้อยละ 80.77) และใช้เวลารดน้ำต้นทุเรียนในช่วงก่อนและหลังเก็บเกี่ยวเฉลี่ย 3-4 ชั่วโมง โดยเลือกวิธีที่เหมาะสมตามฤดูกาล สำหรับการใช้น้ำ พบว่ามีการใช้ทั้งปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์ร่วมกัน โดยสูตรปุ๋ยเคมีที่ใช้มากที่สุดคือ 16-16-16 และ 22-33-33 ส่วนปุ๋ยอินทรีย์ที่นิยมใช้มากที่สุดคือมูลสัตว์ (ร้อยละ 75.00) ในด้านศัตรูพืช พบว่า เกษตรกรพบแมลงศัตรูพืชมากที่สุด (ร้อยละ 90.39) รองลงมาคือโรคพืชและวัชพืช โดยมีวิธีการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชที่หลากหลาย ส่วนใหญ่ใช้สารเคมี (ร้อยละ 86.54) และเครื่องจักรกล (ร้อยละ 42.31) ขณะที่การตัดแต่งกิ่งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย (ร้อยละ 90.39) โดยมีการปฏิบัติทั้งก่อนออกดอกและหลังการเก็บเกี่ยว และในการดำเนินกิจกรรมเกษตรร่วมกับการผลิตทุเรียน พบว่าเกษตรกรปลูกกล้วย (ร้อยละ 88.46) มะพร้าว (ร้อยละ 76.92) มังคุด มะม่วง และพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ รวมถึงมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่และปลา ซึ่งแสดงถึงระบบการเกษตรแบบผสมผสานที่ยังคงพบเห็นได้ในพื้นที่

ลักษณะการจำหน่ายทุเรียน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยตนเอง (ร้อยละ 84.62) โดยผลผลิตเฉลี่ยต่อต้นยังอยู่ในระดับต่ำ คือไม่เกิน 10 ลูกต่อต้น (ร้อยละ 46.15) และมีจำนวนเกษตรกรร้อยละ 42.31 ที่ยังไม่มีผลผลิตออกจำหน่าย ทั้งนี้น้ำหนักเฉลี่ยของทุเรียนต่อผลส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 2.5-3 กิโลกรัม การประชาสัมพันธ์เพื่อการจำหน่ายยังมีการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์และการออกบูทเพียงบางส่วน ส่วนช่องทางการจำหน่ายหลักยังคงเป็นการขายที่สวนผ่านการจองล่วงหน้า (ร้อยละ 25.00) การกำหนดราคาขายมีทั้งการขายเป็นผลและขายตามน้ำหนัก โดยการขายตามน้ำหนักเป็นวิธีที่นิยมมากที่สุด (ร้อยละ 42.31) การออกแบบบรรจุภัณฑ์ยังไม่หลากหลายนัก โดยนิยมใช้เครื่องจักสานและบรรจุภัณฑ์ธรรมดา ทั้งนี้ในด้านคุณภาพสินค้า พบว่าเพียงร้อยละ 28.85 ของเกษตรกรระบุว่าผลิตภัณฑ์ทุเรียนของตนมีโลโก้บนทุเรียนรังสี และเพียงร้อยละ 34.62 ที่ผลิตภัณฑ์ได้รับการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI) ซึ่งสะท้อนถึงช่องว่างในการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานของผลผลิตในกลุ่มเกษตรกร

ความเหมาะสมของความรู้ ทักษะ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ในการผลิตทุเรียน พบว่า มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมาก (= 3.99) โดยประเด็นที่ได้รับความเห็นว่ามีเหมาะสมมากที่สุด คือ การปลูกต้นทุเรียนด้วยการตั้งโคกหรือพูนดินโดยไม่ขุดหลุม รองลงมาได้แก่ การพรางแสงในฤดูแล้ง การใช้ต้นทองหลางทำปุ๋ย การลอกท้องร่องเพื่อเพิ่มอินทรีย์วัตถุ และการใช้รอกและเชือกโรยผล ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการผลิตอย่างเหมาะสม

ในส่วนของ ปัญหาในการผลิตทุเรียน พบว่ามีความรุนแรงในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม = 3.76) โดยประเด็นที่มีระดับความรุนแรงสูง ได้แก่ สภาพอากาศแปรปรวน พื้นที่ปลูกลดลง น้ำเค็มเข้าสวน สภาพดินเสื่อมโทรม และโรคแมลงศัตรูพืช นอกจากนี้ยังพบปัญหาด้านต้นทุนการผลิตที่สูง การขาดทุน ความไม่เท่าเทียมด้านตลาด และการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมเมือง ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของอาชีพและระบบการผลิตของเกษตรกรในพื้นที่

1.4.3 ระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

จากการศึกษาระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมกิจกรรมการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตทุเรียน (ร้อยละ 88.46) โดยมีเพียงร้อยละ 11.54 ที่ไม่เคยเข้าร่วม อย่างไรก็ตาม ยังพบปัญหาในการสื่อสารในมิตินี้ เช่น สมาชิกบางคนไม่ได้รับข้อมูล (ร้อยละ 21.15) ข้อมูลไม่เพียงพอ (ร้อยละ 11.54) ข้อมูลไม่ชัดเจน ขาดความสมบูรณ์ล่วงหน้า และมีเนื้อหาที่ไม่เหมาะสมในบางกรณี ทั้งนี้ เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้านการให้ข้อมูลในระดับมาก ($\bar{X} = 4.01$) โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่าข้อมูลควรมีความชัดเจน ($\bar{X} = 4.35$) และเป็นข้อมูลล่าสุดหรือปัจจุบัน ($\bar{X} = 4.28$)

ด้านการปรึกษาหารือ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการพัฒนาการผลิตทุเรียน (ร้อยละ 78.85) โดยปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ขาดการวิเคราะห์และประเมินผล (ร้อยละ 25.00) ขาดการวางแผนการปรึกษาหารือ (ร้อยละ 21.15) และขาดการดำเนินการปรึกษาหารืออย่างเป็นระบบ (ร้อยละ 7.69) เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสื่อสารในมิตินี้ในระดับมากเช่นกัน (ค่าเฉลี่ยรวม = 4.06) โดยประเด็นสำคัญที่ได้รับการให้ความสำคัญสูงสุดคือ การอธิบายวัตถุประสงค์ของการปรึกษาหารือ ($\bar{X} = 4.27$) และการแจ้งผู้เข้าร่วมล่วงหน้าเกี่ยวกับวันและเวลาในการให้คำปรึกษา ($\bar{X} = 4.23$) รวมถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรเวลา การใช้สื่อสนับสนุน การระบุคำถาม และการสรุปประเด็นสำคัญต่าง ๆ

ด้านการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง เกษตรกรส่วนใหญ่ระบุว่าเคยเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานต่าง ๆ ของกลุ่ม (ร้อยละ 76.92) โดยปัญหาที่พบมากที่สุดคือ ขาดการประเมินการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (ร้อยละ 26.92) ขาดทักษะการสื่อสาร (ร้อยละ 21.15) ขาดเป้าหมายในการสื่อสารร่วมกัน และขาดการฝึกอบรมผู้นำและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งล้วนเป็นข้อจำกัดต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรยังคงให้ความสำคัญต่อการสื่อสารในมิตินี้ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม = 4.02) โดยเฉพาะบทบาทของผู้นำกลุ่มหรือชุมชนที่

เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน ($\bar{X} = 4.10$) การกำหนดเป้าหมายการมีส่วนร่วมของกลุ่ม ($\bar{X} = 4.08$) และการสื่อสารอย่างจริงจังเพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้ง ($\bar{X} = 4.08$)

ด้านการมีส่วนร่วมโดยตรงของเกษตรกร พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการผลิตทุเรียน (ร้อยละ 78.85) โดยปัญหาที่พบมากที่สุด ได้แก่ ขาดความรู้สึกร่วมหรือความเป็นเจ้าของร่วมกัน (ร้อยละ 17.31) และขาดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ และสมาชิกเกษตรกร (ร้อยละ 11.54) ทั้งนี้เกษตรกรให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้านการมีส่วนร่วมในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม = 4.19) โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับภาวะผู้นำและการร่วมตัดสินใจ เช่น การเป็นผู้นำที่ดีและเป็นผู้ตามที่มีวินัย ($\bar{X} = 4.33$) การเพิ่มความสนิทสนมระหว่างสมาชิกกับเจ้าหน้าที่รัฐ ($\bar{X} = 4.23$) และการเคารพความจริงใจ และการสนับสนุนซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม

ด้านการเสริมอำนาจ พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เคยร่วมกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีอำนาจในการตัดสินใจของกลุ่ม (ร้อยละ 73.08) โดยปัญหาที่พบมากที่สุดคือ การไม่สามารถควบคุมปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการผลิต เช่น เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม (ร้อยละ 34.62) รวมถึงการเข้าถึงข้อมูลและการปลุกจิตสำนึกในการรวมพลังของสมาชิก โดยรวมเกษตรกรให้ความสำคัญกับการสื่อสารด้านการเสริมอำนาจในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม = 3.95) โดยให้ความสำคัญสูงในด้านการจัดการน้ำเพื่อการปลูกทุเรียน ($\bar{X} = 4.27$) การอนุรักษ์พันธุ์ทุเรียน ($\bar{X} = 4.31$) และการแบ่งปันความรู้ ($\bar{X} = 4.25$) ขณะที่ด้านที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุดคือ การไม่ใช้สารเคมีในการผลิต ($\bar{X} = 3.54$) ซึ่งยังมีโอกาสในการส่งเสริมเพิ่มเติมในอนาคต

1.4.4 ลักษณะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาการผลิตทุเรียน

จากการวิเคราะห์คุณลักษณะการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า ลักษณะของการสื่อสารสามารถจำแนกได้เป็น 4 มิติหลัก ได้แก่ 1) ลักษณะกิจกรรมที่มีการสื่อสารร่วมกัน 2) วัตถุประสงค์ของการติดต่อสื่อสาร 3) รูปแบบและวิธีการติดต่อสื่อสาร และ 4) เป้าหมายของการสื่อสารตามระดับการมีส่วนร่วม

ในมิติแรก การสื่อสารเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในช่วงปี 2566–2567 พบว่ากิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นจริงได้แก่ กิจกรรมผลิตปุ๋ยหมักและกิจกรรมผลิตน้ำหมักชีวภาพ โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเป็นผู้ออกแบบกิจกรรม ถ่ายทอดความรู้ และสนับสนุนทรัพยากรให้แก่สมาชิก ส่งผลให้เกษตรกรสามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในแปลงของตนเอง นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมที่วางแผนไว้แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เช่น กิจกรรมผลิตเชื้อราไตรโคเดอร์มา เนื่องจากข้อจำกัดด้านงบประมาณ และกิจกรรมด้านการประชุมและติดตามมาตรฐานการผลิตทุเรียน เช่น การประชุมศูนย์เรียนรู้การเพิ่ม

ประสิทธิภาพการผลิตสินค้าการเกษตร (ศพก.) และการติดตามมาตรฐาน GAP GI และ “นนทบุรีการ์นตี” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เจ้าหน้าที่และแกนนำกลุ่มเกษตรกรเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง

ในมิติที่สอง การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ของการสื่อสารระหว่างกลุ่มเกษตรกรและเจ้าหน้าที่พบว่า มีเป้าหมายหลัก 5 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์การจัดการสวนทุเรียน 2) เพื่อสนับสนุนการตัดสินใจร่วมกันในการบริหารกลุ่ม 3) เพื่อติดตามผลและประเมินความก้าวหน้าของการดำเนินงานในพื้นที่ 4) เพื่อวางแผนและประสานงานอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างหน่วยงาน และ 5) เพื่อสนับสนุนโครงการฝึกอบรมและโครงการพิเศษที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกกลุ่ม

ในมิติที่สาม วิธีการติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่และเกษตรกรพบว่ามีความหลากหลาย โดยประกอบด้วย 1) การสื่อสารแบบพบปะโดยตรงที่ใช้ในการเยี่ยมเยียนแปลง 2) การสื่อสารแบบเป็นทางการในวาระการประชุม 3) การสื่อสารผ่านแอปพลิเคชัน LIN ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและระยะทาง 4) การสื่อสารทางโทรศัพท์เพื่อการประสานงานเร่งด่วน และ 5) การสื่อสารผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ที่แม้ยังไม่ได้นำมาใช้จริงแต่ถือเป็นทางเลือกในอนาคตสำหรับการเผยแพร่ข้อมูลอย่างเป็นทางการ

มิติสุดท้าย คือ การวิเคราะห์เป้าหมายของการสื่อสารตามระดับการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 ระดับ คือ การแจ้ง การปรึกษาหารือ การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง การทำงานร่วมกัน และการเสริมอำนาจ ซึ่งแต่ละระดับมีเป้าหมายการสื่อสารที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน

1) ระดับ “การแจ้ง” มุ่งเน้นการให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมทักษะและความรู้ การถ่ายทอดข้อมูลเพื่อประกอบการตัดสินใจ การประชาสัมพันธ์มาตรฐาน GAP/GI การรายงานปัญหาเพื่อประสานความช่วยเหลือ และการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก เช่น ชมรมอนุรักษ์ทุเรียนนนท์

2) ระดับ “การปรึกษาหารือ” มีเป้าหมายเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาการผลิต เช่น น้ำเค็ม และการจัดการต้นพันธุ์ พร้อมทั้งส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ การให้คำแนะนำเกี่ยวกับเครื่องมือการผลิต และการกำหนดราคาผลผลิตอย่างมีส่วนร่วม

3) ระดับ “การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง” เน้นให้สมาชิกมีบทบาทในกระบวนการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนข้อเสนอ การเยี่ยมอุปกรณ์ และการประชุมติดตามมาตรฐาน

4) ระดับ “การทำงานร่วมกัน” แสดงออกผ่านการร่วมจัดกิจกรรมพัฒนาองค์ความรู้ การสนับสนุนข้อเสนอของสมาชิก การติดตามมาตรฐานการผลิต และการแก้ไขปัญหาแบบมีส่วนร่วม

5) ระดับสุดท้ายคือ “การเสริมอำนาจ” ซึ่งเน้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา การตัดสินใจร่วม การจัดการทรัพยากร และการกำหนดราคาผลผลิต ผ่านกระบวนการที่ส่งเสริมความไว้วางใจและความสมดุลในกลุ่ม

จากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้ง 4 มิติ สามารถสรุปได้ว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ทุเรียนในพื้นที่ศึกษา มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้ การตัดสินใจ การแก้ไขปัญหา และการจัดการกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในบริบทของสินค้าเกษตรที่มีอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ (GI) การมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงกับกระบวนการสื่อสารในทุกระดับจึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และควรได้รับการสนับสนุนเชิงนโยบายในระดับจังหวัดและอำเภอ ตลอดจนการออกแบบเครื่องมือและช่องทางสื่อสารใหม่ ๆ ที่ตอบสนองต่อสภาพพื้นที่ เช่น การใช้ LINE เป็นเครื่องมือสนับสนุนการสื่อสารสองทางที่รวดเร็ว โปร่งใส และเหมาะสมกับกลุ่มเกษตรกรยุคใหม่

1.4.5 การวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม จากผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

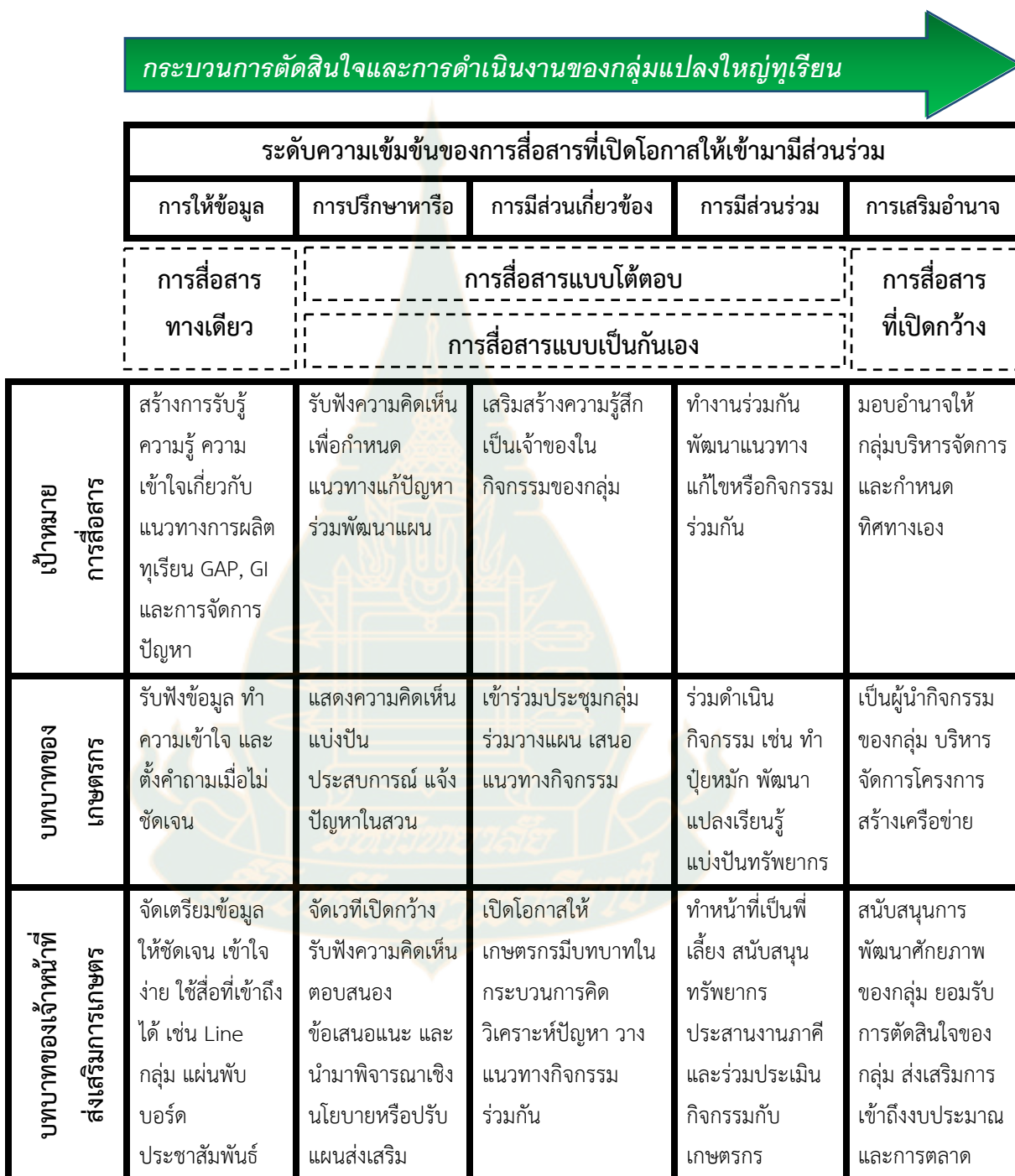
สมมติฐาน: ปัจจัยด้านความรุนแรงของปัญหาที่พบในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี มีอย่างน้อย 1 ปัจจัย ที่มีอิทธิพลต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยรวมของเกษตรกรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

จากการวิเคราะห์ถดถอยพหุ เพื่อตรวจสอบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมโดยรวมของเกษตรกรในอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยนำตัวแปรอิสระจำนวน 10 ตัวเข้าสู่สมการถดถอย พบว่า สมการมีนัยสำคัญทางสถิติ ($F = 1.454$, $Sig. = 0.000$) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์การตัดสินใจ R^2 เท่ากับ 0.262 ซึ่งหมายความว่า ตัวแปรอิสระทั้ง 10 ตัว สามารถอธิบายความแปรปรวนของระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรได้ร้อยละ 26.2

เมื่อพิจารณารายตัวแปรภายใต้ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 พบว่า มีเพียงหนึ่งตัวแปรเท่านั้นที่มีอิทธิพลต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรอย่างมีนัยสำคัญ ได้แก่ ปัญหาน้ำเค็มเข้าสวนทุเรียน โดยมีอิทธิพลในเชิงลบต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ ยิ่งเกษตรกรประสบปัญหาน้ำเค็มมากขึ้น ระดับการมีส่วนร่วมในการสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีแนวโน้มลดลง ซึ่งอาจเป็นผลจากข้อจำกัดด้านจิตใจ แรงจูงใจ หรือความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรมร่วมกับกลุ่มหรือหน่วยงานภายนอกในช่วงเวลาที่ประสบปัญหาดังกล่าว

1.4.6 เสนอแนวทางการพัฒนาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร โดยสร้างจากการนำกรอบแนวคิด “โมเดลสเปกตรัมการมีส่วนร่วม

ร่วมที่ปรับร่วมกับการสื่อสาร” ของ Nabatchi (2012) รวมกับการจัดข้อมูลที่แสดงความสำคัญของค่าเฉลี่ยรวมที่อยู่ในระดับมากขึ้นไปของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมแต่ละระดับ ทำให้ผู้วิจัยสามารถแสดงกระบวนการพัฒนาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่สำคัญ แสดงดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 แนวทางการพัฒนาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

จากภาพที่ 4 กรอบแนวทางการพัฒนาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนี้ พัฒนาขึ้น โดยประยุกต์จากแนวคิดของ Nabatchi (2012) ซึ่งแบ่งระดับของการมีส่วนร่วมออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ การให้ข้อมูล การปรึกษาหารือ การมีส่วนเกี่ยวข้อง การมีส่วนร่วม และการเสริมอำนาจ โดยในแต่ละระดับมีความลึกซึ้งของการสื่อสารและบทบาทของผู้เกี่ยวข้องที่แตกต่างกัน กรอบแนวคิดนี้ถูกออกแบบให้เหมาะสมกับบริบทของ เกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน และ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ในพื้นที่ โดยสามารถอธิบายแต่ละระดับการสื่อสารได้ดังนี้

1. ระดับการให้ข้อมูล (Informing) ในระดับนี้ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทในการสื่อสารแบบทางเดียว โดยมุ่งเน้นการ ถ่ายทอดข้อมูล ที่ถูกต้อง ครบถ้วน และเข้าใจง่าย เช่น ข้อมูลด้านมาตรฐาน GAP, GI, สภาพอากาศ หรือแนวทางการป้องกันโรคพืช โดยใช้ช่องทางที่เข้าถึงได้ เช่น การจัดประชุมกลุ่ม การแจกเอกสาร หรือสื่อออนไลน์ (เช่น LINE กลุ่ม) ขณะที่ เกษตรกรมีบทบาทในการ รับฟัง ทำความเข้าใจ และตั้งคำถามเมื่อมีข้อสงสัย เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจร่วมกันเป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วมในขั้นต่อไป

2. ระดับการปรึกษาหารือ (Consulting) ระดับนี้เน้นการ สื่อสารสองทาง โดยเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ เสนอความคิดเห็น ปัญหา และข้อเสนอแนะ เกี่ยวกับกิจกรรมหรือประเด็นสำคัญ เช่น ปัญหาน้ำเค็ม การกำหนดราคาผลผลิต หรือการพัฒนากลุ่ม ซึ่งเจ้าหน้าที่ต้องรับฟังอย่างจริงจัง และนำข้อมูลไปปรับปรุงแนวทางการดำเนินงานให้เหมาะสม การจัดเวทีพูดคุย เวทีประชาคม หรือการสำรวจความคิดเห็นจึงมีบทบาทสำคัญในระดับนี้

3. ระดับการมีส่วนเกี่ยวข้อง (Involving) ในระดับนี้ เกษตรกรมีบทบาทมากขึ้น โดย เข้าร่วมในกระบวนการวางแผนกิจกรรม เช่น การเลือกเนื้อหาการฝึกอบรม การกำหนดกิจกรรม ส่งเสริมในชุมชน และการออกแบบแปลงเรียนรู้ โดยเจ้าหน้าที่จะทำหน้าที่ อำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษา และทำงานร่วมกับเกษตรกร ในลักษณะของทีมงาน การมีส่วนเกี่ยวข้องจะช่วยให้ เกษตรกรรู้สึกเป็นเจ้าของ และเข้าใจความสำคัญของกิจกรรมที่ดำเนินการ

4. ระดับการมีส่วนร่วม (Collaborating) ระดับนี้เป็นจุดที่เจ้าหน้าที่และ เกษตรกรทำงานร่วมกันอย่างแท้จริง เช่น การดำเนินกิจกรรมผลิตปุ๋ยหมัก พัฒนาดันแบบแปลง GAP หรือการติดตามมาตรฐาน โดยเกษตรกรมีบทบาททั้งในด้านแรงงาน การจัดการ และการตัดสินใจในบางขั้นตอน ส่วนเจ้าหน้าที่ทำหน้าที่เป็น พี่เลี้ยง สนับสนุนทรัพยากร ประสานงานกับหน่วยงานอื่น เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมายร่วมกัน เป็นระดับที่ช่วยสร้างความไว้วางใจและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทั้งสองฝ่าย

5. ระดับการเสริมอำนาจ (Empowering) เป็นระดับสูงสุดของการมีส่วนร่วม ซึ่งเกษตรกรสามารถ บริหารจัดการโครงการ กำหนดแนวทางการพัฒนา และตัดสินใจในเรื่องสำคัญ

ด้วยตนเอง เช่น การบริหารงบประมาณกลุ่ม การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การกำหนดราคาผลผลิต หรือ การสร้างเครือข่ายตลาด ในขณะที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่เป็น ผู้สนับสนุน ส่งเสริม ศักยภาพ และเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก เพื่อให้เกษตรกรสามารถดำเนินงานได้อย่างยั่งยืน

กรอบแนวทางนี้จึงไม่เพียงสะท้อนความสัมพันธ์ทางการสื่อสารระหว่าง เกษตรกรกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเท่านั้น แต่ยังชี้แนวทางในการ เสริมพลัง สร้างศักยภาพ และยกระดับบทบาทของเกษตรกรในกระบวนการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน

2. อภิปรายผล

2.1 ลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียน

ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนส่วนใหญ่เป็นเพศชายและอยู่ในช่วง อายุ 55–68 ปีโดยมีอายุเฉลี่ย 58.56 ปีซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ สายฝน สุเอียนทรเมธิ และคณะ (2567) ที่ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรไทยในปัจจุบันมีแนวโน้มเข้าสู่วัยสูงอายุมากขึ้น โดยเฉพาะในเขตเกษตรกรรมดั้งเดิมในพื้นที่เมืองขยายตัว ซึ่งเกษตรกรในจังหวัดนนทบุรีมี ลักษณะดังกล่าวที่อาจส่งผลกระทบต่อความสามารถในการปรับตัวต่อเทคโนโลยีและแนวทางการผลิต สมัยใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers (2003) ที่เสนอว่า อายุมีผลต่อการยอมรับ นวัตกรรม โดยผู้สูงอายุมีแนวโน้มที่จะเป็น late majority หรือ laggards ในการนำนวัตกรรม มาใช้ นอกจากนี้ เกษตรกรในพื้นที่ศึกษามีระดับการศึกษาที่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่อยู่ใน ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ มัธยมศึกษา และปริญญาตรี ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับการศึกษาชั้น พื้นฐานถึงกลาง ซึ่งส่งผลให้สามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารและมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีใหม่ได้ในระดับหนึ่ง

ประเด็นที่น่าสนใจ คือ แม้เกษตรกรจะมีประสบการณ์ในการผลิตทุเรียนเฉลี่ย 15.89 ปีซึ่งถือว่าเป็นประสบการณ์ที่ยาวนาน แต่กลับมีระยะเวลาในการเป็นสมาชิกกลุ่มเฉลี่ย เพียง 6.84 ปีแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างที่เพิ่งเริ่มต้นระหว่างเกษตรกรกับกลุ่ม องค์กรทางการเกษตรในพื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมสื่อสาร การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ ระดับการมีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิด Social Capital Theory ของ พนารัช ปรีดากรณ์ และสุภาวดี เหล่าฤทธิรัตน์ (2561) ที่ชี้ว่า ความเข้มแข็งของเครือข่าย ทางสังคมมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความร่วมมือและโอกาสให้กับสมาชิกในเครือข่ายได้เปิดรับ นวัตกรรมใหม่ ๆ

ในด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครอบครัว ในการทำสวนทุเรียน (ร้อยละ 92.31) และมีแรงงานชายเพียง 1 คนในแต่ละสวน ซึ่งสอดคล้อง กับลักษณะของเกษตรกรรมวิถึครอบครัว (family-based agriculture) ตามที่ FAO (2014)

อธิบายว่าเป็นลักษณะเฉพาะของเกษตรกรรายย่อยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เน้นการพึ่งพาแรงงานครอบครัวเพื่อลดต้นทุนการผลิต

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการผลิตจะอยู่ที่ 54,807.69 บาทต่อปี แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 67.31) ยังไม่มีรายได้จากการจำหน่ายทุเรียน ซึ่งสะท้อนถึงความไม่มั่นคงของรายได้ในช่วงต้นฤดูการผลิต หรืออาจเกิดจากสวนทุเรียนบางรายยังอยู่ในระยะเริ่มต้น (pre-bearing stage) ข้อค้นพบนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ค้นพบจากงานวิจัยของ ทรงชัย ทองปาน (2562) พบว่า การขยายตัวของเมืองไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้สวนทุเรียนนนท์ลดลง แต่เกิดจากปัญหาน้ำท่วมและปัญหาน้ำเค็มที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

อีกประเด็นที่น่าสนใจ คือ เกษตรกรในพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นร่วมกับทุเรียนในอัตราสูงมาก โดยเฉพาะการปลูกไม้ผลร่วมกัน (ร้อยละ 88.46) ซึ่งแสดงถึงการจัดการทรัพยากรในรูปแบบเกษตรผสมผสาน (Integrated Farming System) ซึ่งตามแนวทางของ Pretty et al. (2002) ได้ชี้ว่า ระบบเกษตรดังกล่าวช่วยลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาพืชเดียว และช่วยเพิ่มความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน รวมถึงการที่เกษตรกรส่วนใหญ่ใช้เงินทุนของตนเองในการผลิต (ร้อยละ 96.15) โดยมีการพึ่งพาแหล่งทุนภายนอกในสัดส่วนต่ำมาก ถือเป็นข้อค้นพบที่สะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองในระดับครัวเรือน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่เน้นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดก่อนจะขยายกิจการด้วยการพึ่งพาจากภายนอก

2.2 ลักษณะการผลิตทุเรียนและปัญหาในการผลิตทุเรียนของเกษตรกร

ผลการศึกษา พบว่า กลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ในอำเภอปากเกร็ดมีลักษณะการจัดการสวนทุเรียนในพื้นที่ลุ่ม โดยยกร่องสวนและนิยมปลูกพันธุ์หมอนทองเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการจัดการสวนในภาคกลางที่เน้นควบคุมน้ำเพื่อป้องกันน้ำเค็มและน้ำท่วมขัง โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่ง กรมวิชาการเกษตร (2567) และ กองแผนงานและวิชาการ (2563) ได้ยืนยันว่าการยกร่องและการใช้พันธุ์หมอนทองเป็นวิธีการเหมาะสมกับการผลิตทุเรียนเชิงพาณิชย์ในเขตเมืองขยาย

ในด้านการจัดการดินและน้ำ เกษตรกรส่วนใหญ่มีการวิเคราะห์ดินและตรวจสอบค่าความเค็มของน้ำ ซึ่งเป็นแนวทางเชิงป้องกันที่ตอบรับกับบริบทพื้นที่ซึ่งเริ่มได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำทะเลหนุน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหน้าแล้ง อันเป็นลักษณะของการปรับตัวต่อความแปรปรวนทางด้านสิ่งแวดล้อม ตามแนวคิดของ Illis (2000) และสอดคล้องกับข้อค้นพบของ มนตรี ผลสินธ์ และคณะ (2565) ที่ระบุว่า การรุกรานน้ำเค็มส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อระบบเกษตรในเขตรอยต่อเมือง

แม้เกษตรกรมีการจัดการแบบผสมผสาน ทั้งการใช้ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์ เช่น มูลสัตว์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของเกษตรยั่งยืน (Pretty et al., 2002; FAO, 2014) แต่ผลผลิตเฉลี่ยต่อต้นยังอยู่ในระดับต่ำ และเกษตรกรจำนวนมากยังไม่มีผลผลิตออกจำหน่าย สะท้อนถึงสวนที่อยู่ในระยะก่อนให้ผลผลิตหรือประสบปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพต้นทุเรียน เช่น โรครากเน่า ความแปรปรวนของอากาศ หรือการดูแลที่ไม่เหมาะสมในช่วงพัฒนาผล ซึ่งสัมพันธ์กับข้อมูลของ กรมวิชาการเกษตร (2567) ที่ชี้ว่าปัจจัยเช่นน้ำขาดช่วง การเกิดโรค หรือแมลงศัตรูพืช เช่น เพลี้ยไก่แจ้และไรแดง ล้วนกระทบต่อคุณภาพผลผลิต

ด้านช่องทางการตลาด พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จำหน่ายทุเรียนในรูปแบบจองล่องหน้าหน้าสวน ขณะที่การใช้ช่องทางออนไลน์และการบรรจุภัณฑ์ยังไม่แพร่หลาย อีกทั้งยังมีสัดส่วนเกษตรกรที่ได้รับรอง GI และ “นนทบุรีการ์นต์” อยู่ในระดับต่ำ ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการส่งเสริมด้านการตลาด การรับรองคุณภาพ และการพัฒนาภาพลักษณ์ของผลผลิต โดยเฉพาะในบริบทที่มีอัตลักษณ์ GI ที่ชัดเจน อย่างทุเรียนนนท์ ทั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Kotler & Lee (2008) ที่ชี้ว่า การสร้างมูลค่าสินค้าทางการเกษตรต้องอาศัยการเชื่อมโยงในห่วงโซ่คุณค่าอย่างเหมาะสม

นอกจากนี้ เกษตรกรยังมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตอย่างเหมาะสม เช่น การปลูกแบบตั้งโคกโดยไม่ขุดหลุม การใช้ทองหลางในการจัดการอินทรีย์วัตถุ และการใช้รอกโรยผล ซึ่งล้วนสะท้อนถึงลักษณะของเทคโนโลยีที่เหมาะสม (Chambers, 1983) ที่มีต้นทุนต่ำ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม และต่อ ยอดองค์ความรู้ในท้องถิ่นได้จริง

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการผลิตยังคงอยู่ในระดับรุนแรง โดยเฉพาะเรื่องน้ำเค็ม สภาพอากาศ และดินเสื่อม ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกที่เกษตรกรควบคุมได้ยาก ขณะที่การปลูกพืชผสมผสานและเลี้ยงสัตว์ร่วมกันซึ่งพบในกลุ่มตัวอย่างจำนวนมาก สะท้อนถึงความพยายามในการปรับตัวและกระจายความเสี่ยง ตามแนวคิดของ diversification strategy ที่ช่วยเพิ่มความมั่นคงของระบบการผลิตและลดความเปราะบางในระยะยาว

2.3 ระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ผลการวิจัยพบว่า ระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภอปากเกร็ด อยู่ในระดับมากในทุกมิติ โดยเฉพาะมิติ “การมีส่วนร่วม” ซึ่งได้รับคะแนนเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.19$) แสดงถึงความร่วมมือที่แน่นแฟ้นในการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pretty et al. (1995), Nabatchi (2012) และ Cherdpong and Flor (2013) ที่ชี้ว่าการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับสูง

จะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ เพิ่มความไว้วางใจ และเสริมสร้างทุนทางสังคมของกลุ่มเกษตรกร

ในมิติ “การให้ข้อมูล” แม้เกษตรกรส่วนใหญ่เคยเข้าร่วมกิจกรรม (ร้อยละ 88.46) และให้ความสำคัญในระดับมาก ($\bar{X} = 4.01$) แต่ยังคงพบข้อจำกัด เช่น ข้อมูลไม่ชัดเจนหรือไม่ถึงสมาชิกบางคน ซึ่งสะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนากลไกการเผยแพร่ข้อมูลให้ทั่วถึงและมีคุณภาพมากขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของ Nabatchi (2012) และ Cherdpong and Flor (2013) ที่เน้นความชัดเจนและความสมบูรณ์ของสารในกระบวนการสื่อสาร

ในด้าน “การปรึกษาหารือ” ($\bar{X} = 4.06$) และ “การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง” ($\bar{X} = 4.02$) พบว่าเกษตรกรให้ความสำคัญกับการมีพื้นที่ในการเสนอความเห็น การกำหนดเป้าหมายร่วม และการพัฒนาอย่างมีทิศทาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Nabatchi (2012) และ Cherdpong and Flor (2013) ที่ระบุว่าการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีบทบาททั้งในระดับการให้ข้อมูลและการกำหนดทางเลือก

ขณะที่ในมิติ “การเสริมอำนาจ” แม้จะมีคะแนนเฉลี่ยโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$) แต่ยังต่ำกว่ามิติอื่น ๆ เล็กน้อย โดยเฉพาะในด้านการควบคุมปัจจัยสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการเข้าถึงข้อมูล ซึ่งอาจสะท้อนถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างและความไม่สมดุลของอำนาจในกลไกการจัดการร่วมกัน อย่างไรก็ตาม ความสำคัญที่เกษตรกรให้กับประเด็นเช่น การจัดการน้ำ ($\bar{X} = 4.27$) และการอนุรักษ์พันธุ์ทุเรียน ($\bar{X} = 4.31$) ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพในการขยายบทบาทของเกษตรกรในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน หากมีการสนับสนุนอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิด “empowerment for sustainability” ของ Chambers (1997), Nabatchi (2012) และ Cherdpong and Flor (2013) ที่เน้นการกระจายอำนาจสู่ระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างการพัฒนาอย่างแท้จริง

โดยสรุป การที่เกษตรกรให้ความสำคัญต่อการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในทุกมิติ แสดงถึงความพร้อมและศักยภาพในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมในระดับชุมชน และหากได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งในด้านโครงสร้าง เทคโนโลยี และการเสริมศักยภาพ จะสามารถยกระดับกลุ่มเกษตรกรให้กลายเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็ง มีความสามารถในการจัดการตนเอง และขับเคลื่อนการเกษตรอย่างยั่งยืนได้ในระยะยาว

2.4 ลักษณะการสื่อสารอย่างมีส่วนร่วมในการพัฒนาการผลิตทุเรียน

ผลการศึกษาพบว่า การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ทุเรียนในอำเภอบางแก้ว จังหวัดนนทบุรี มีลักษณะการดำเนินงานที่หลากหลาย และครอบคลุมทั้งด้านกิจกรรม วัตถุประสงค์ รูปแบบการสื่อสาร และระดับของการมีส่วนร่วม ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการพัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน และการสร้างความร่วมมือในเชิงโครงสร้างที่

เป็นรูปธรรม 1) ในด้าน “ลักษณะกิจกรรมที่มีการสื่อสารร่วมกัน” พบว่า กิจกรรมอบรมที่ประสบผลสำเร็จ เช่น การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีการถ่ายทอดความรู้จากเจ้าหน้าที่สู่เกษตรกร และสามารถนำไปประยุกต์ใช้จริงในแปลง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Chambers (1997) ที่เน้น “การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม” (Participatory Learning) โดยระบุว่า การสื่อสารจะเกิดประสิทธิภาพสูงสุดเมื่อมีการปรับเปลี่ยนจากการสอนแบบสั่งการมาเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน 2) ในด้าน “วัตถุประสงค์ของการติดต่อสื่อสาร” ที่พบว่าครอบคลุมทั้งการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประเมินผล การวางแผน และการสนับสนุนโครงการ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้กระบวนการสื่อสารเป็นเครื่องมือสำคัญในการบริหารจัดการกลุ่มอย่างมีระบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Rogers (2003) เรื่อง Communication for Development ที่ชี้ว่า การสื่อสารในงานพัฒนาไม่ควรจำกัดเพียงการให้ข้อมูล แต่ต้องสร้าง “พื้นที่แลกเปลี่ยน” เพื่อการตัดสินใจและการดำเนินการร่วมกันอย่างแท้จริง และ 3) ในด้าน “วิธีการติดต่อสื่อสาร” พบว่า กลุ่มเกษตรกรใช้ทั้งช่องทางดั้งเดิม เช่น การพบปะและการประชุม และช่องทางสมัยใหม่ เช่น การใช้แอปพลิเคชัน LINE ในการประสานงานรายวัน ซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวของเกษตรกรต่อเทคโนโลยีสารสนเทศ การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสารในภาคเกษตรนี้ สอดคล้องกับข้อเสนอของ Hiebert et al. (2025) ที่สนับสนุนการใช้เครื่องมือดิจิทัลเพื่อส่งเสริม “e-agriculture” ให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และตอบสนองได้ทันต่อบริบทท้องถิ่น

นอกจากนี้ “เป้าหมายของการสื่อสารตามระดับการมีส่วนร่วม” ที่จำแนกออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ การแจ้ง การปรึกษาหารือ การเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง การทำงานร่วมกัน และการเสริมอำนาจ แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างของการมีส่วนร่วมในเชิงลำดับขั้น ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับ “Modified Spectrum of Participation” ของ Nabatchi (2012) ที่เน้นว่า การออกแบบระดับการมีส่วนร่วมควรสอดคล้องกับระดับของการตัดสินใจที่เกษตรกรจะเข้ามาเกี่ยวข้อง และควรมีการเปิดพื้นที่ให้อำนาจหมุนเวียนระหว่างรัฐกับประชาชนในระดับท้องถิ่น จุดที่น่าสนใจ คือ ระดับ “การเสริมอำนาจ” (Empowerment Level) ซึ่งปรากฏว่ากลุ่มเกษตรกรมีบทบาทในการวางแผน การตัดสินใจ การจัดการทรัพยากร และการกำหนดราคาผลผลิตร่วมกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้รับบริการ” ไปสู่ “ผู้ร่วมจัดการ” อย่างแท้จริง และสอดคล้องกับแนวคิดของ Pretty (1995) ที่อธิบายว่าการพัฒนาแบบยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมที่ก้าวข้ามจาก “การมีส่วนร่วมแบบสัญลักษณ์” สู่ “การมีส่วนร่วมเชิงเปลี่ยนแปลง” (Transformative Participation)

โดยสรุป การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในกรณีศึกษาแปลงใหญ่ทุเรียนนี้ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้ การบริหารจัดการกลุ่ม การประสานงานเชิงเครือข่าย และการเสริมอำนาจของเกษตรกร ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 2 (Zero Hunger) และ 17 (Partnerships for the Goals)

2.4 การวิเคราะห์ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิเคราะห์ถดถอยพหุแสดงให้เห็นว่า ในบรรดาตัวแปรอิสระจำนวน 10 ตัวที่นำเข้าสู่สมการ มีเพียง “ปัญหาน้ำเค็มเข้าสวนทุเรียน” เท่านั้นที่มีอิทธิพลอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติต่อระดับการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรในอำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี โดยส่งผลในเชิงลบ กล่าวคือ เมื่อเกษตรกรประสบกับปัญหาน้ำเค็มในพื้นที่เพาะปลูกมากขึ้น ระดับของการมีส่วนร่วมในการสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกลับลดลง ซึ่งอาจสะท้อนถึงสภาพจิตใจที่หดหู่ ความรู้สึกหมดหวัง หรือการขาดพลังในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมกลุ่ม ประเด็นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Maslow (1943) ที่ชี้ว่า มนุษย์จะสามารถมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมได้ก็ต่อเมื่อความต้องการขั้นพื้นฐาน เช่น ความปลอดภัยและความมั่นคงในชีวิตได้รับการตอบสนองก่อน ดังนั้น ในบริบทของเกษตรกร เมื่อประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อรายได้ ความมั่นคงในอาชีพ และความหวังในอนาคต การมีส่วนร่วมในการสื่อสารจึงอาจลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

งานศึกษาของ FAO (2014) และ Pretty et al. (1995) ก็ชี้ให้เห็นเช่นกันว่า เกษตรกรจะมีแนวโน้มเข้าร่วมในกิจกรรมสื่อสารหรือกิจกรรมชุมชนได้มากขึ้น เมื่อมีความรู้สึกกลัวเสี่ยงของตนจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม และมีระบบสนับสนุนที่ช่วยให้พวกเขาสามารถก้าวข้ามความเปราะบางทางเศรษฐกิจหรือภัยพิบัติด้านสิ่งแวดล้อมได้ ในกรณีของปัญหาน้ำเค็ม ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของแหล่งน้ำและการผลิตทางการเกษตรโดยตรง จึงมีความเป็นไปได้ว่าทำให้เกษตรกรรู้สึก “ไร้อำนาจ” (disempowered) และเลือกที่จะไม่เข้าร่วมในกระบวนการสื่อสาร เนื่องจากไม่มั่นใจว่าคำร้องขอหรือข้อเสนอจะแก้ไขสถานการณ์ได้จริง นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมในการสื่อสารยังต้องอาศัยเงื่อนไขแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติ เช่น เวลา ความพร้อมทางด้านแรงงาน และพลังใจ ซึ่งผลจากปัญหาน้ำเค็มอาจเป็นอุปสรรคต่อปัจจัยเหล่านี้ได้เช่นกัน ดังนั้น การออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการเกษตรและการมีส่วนร่วม จึงควรคำนึงถึงระดับความเปราะบางของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะการสร้างระบบสนับสนุนเชิงจิตวิทยาและการบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำและสิ่งแวดล้อม ให้ทำงานเชื่อมโยงกับกระบวนการส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่

3. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมระหว่างกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกทุเรียนและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในอำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี พบว่า การพัฒนาเกษตรกรให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วมนั้น ต้องอาศัยทั้งแนวทางเชิงนโยบาย กลยุทธ์การดำเนินงานในระดับพื้นที่ และความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำข้อเสนอแนะเพื่อประยุกต์ใช้ผลการวิจัยให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยครอบคลุมทั้งในระดับนโยบาย ระดับหน่วยงานปฏิบัติการ และ

ระดับกลุ่มเกษตรกร ซึ่งมุ่งเน้นการใช้ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาภาคการเกษตรในเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน รวมถึงข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต ดังนี้

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 ระดับนโยบาย

- 1) ควรกำหนดแนวทางเชิงนโยบายที่ส่งเสริม “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” เป็นกลไกหลักในการพัฒนาเกษตรกร โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีสินค้ามีอัตลักษณ์ทางภูมิศาสตร์ (GI) เช่นทุเรียนนนท์ เพื่อให้การพัฒนาเกิดจากฐานข้อมูลจริงของพื้นที่และความร่วมมือจากทุกภาคส่วน
- 2) ควรบูรณาการนโยบายด้านการบริหารจัดการน้ำและการแก้ไขปัญหา
น้ำเค็ม เข้ากับแผนการส่งเสริมการเกษตร โดยใช้ผลวิจัยที่ระบุว่าปัญหาน้ำเค็มมีอิทธิพลต่อการลดลง
ของระดับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร
- 3) ส่งเสริมการจัดสรรงบประมาณแบบยืดหยุ่น เพื่อรองรับกิจกรรมที่กลุ่ม
เกษตรกรเสนอ เช่น การผลิตเชื้อราไตรโคเดอร์มา หรือกิจกรรมพัฒนาองค์ความรู้ที่ตอบสนองต่อ
บริบทพื้นที่อย่างแท้จริง

3.1.2 ระดับหน่วยงานปฏิบัติการ (สำนักงานเกษตรอำเภอ/จังหวัด)

- 1) ควรออกแบบกิจกรรมส่งเสริมการเกษตรโดยอิงตาม 5 ระดับการสื่อสาร
แบบมีส่วนร่วม ได้แก่ แจ้ง ปรัชชาหรือ เข้ามาเกี่ยวข้อง ร่วมมือ และเสริมอำนาจ เพื่อให้ครอบคลุม
กลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย และสร้างการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง
- 2) ควรใช้แอปพลิเคชัน เช่น LIN เป็นช่องทางสนับสนุนการสื่อสารแบบสอง
ทางอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และการแจ้งปัญหาเร่งด่วนของเกษตรกร
- 3) พัฒนา “ชุดองค์ความรู้” ที่ผสมผสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และ เทคโนโลยี
สมัยใหม่ สำหรับการอบรมเกษตรกร เช่น วิธีปลูกแบบตั้งโคก การพรางแสง หรือการจัดการน้ำอย่าง
เหมาะสม

3.1.3 ระดับกลุ่มเกษตรกร

- 1) ควรส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรมีระบบติดตามและประเมินผลภายใน เช่น
การสรุปทเรียนรายเดือน การกำหนดตัวแทนประสานงาน เพื่อให้เกิดการจัดการตนเองและต่อยอด
ไปสู่การมีอำนาจต่อรอง
- 2) สร้างวัฒนธรรมการสื่อสารที่โปร่งใส เช่น การเปิดเผยต้นทุน-ราคาผลผลิต
การแจ้งข้อมูลจากชมรมและภาครัฐให้ทั่วถึง เพื่อกระตุ้นความรู้สึกร่วมและความเป็นเจ้าของ
ของสมาชิก

3) พัฒนาเครือข่ายภายในระหว่างสมาชิก เพื่อถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่นซึ่งได้รับการประเมินว่ามีความเหมาะสมสูง เช่น การใช้รอกโรยผลทุเรียน การลอกท้องร่อง และการใช้ปุ๋ยอินทรีย์

3.3 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

3.2.1 ควรขยายขอบเขตของกลุ่มตัวอย่าง เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่อื่นที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น พื้นที่เกษตรกรรมที่ไม่มีระบบชลประทานหรือไม่มีการจัดตั้งกลุ่มแปลงใหญ่ เพื่อเปรียบเทียบระดับและรูปแบบของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในบริบทที่ต่างกัน และศึกษาปัจจัยเชิงพื้นที่ วัฒนธรรม หรือโครงสร้างสังคมที่อาจส่งผลต่อการสื่อสาร

3.2.2. ควรศึกษาบทบาทของผู้นำท้องถิ่นและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ในบริบทการสนับสนุนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากผู้นำกลุ่มเกษตรกรและหน่วยงานภายนอก เช่น ชมรมอนุรักษ์ทุเรียนนนท์ มีบทบาทสำคัญในการประสานและถ่ายทอดข้อมูล การศึกษาเชิงลึกต่อกลุ่มบุคคลเหล่านี้ อาจช่วยเสนอโมเดลการจัดการแบบเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

3.2.3. ควรศึกษาเชิงประเมินผล (Evaluation Research) โดยใช้แบบจำลอง CIPP (Context, Input, Process, Product) หรือแบบจำลองการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เช่น Theory of Planned Behavior เพื่อประเมินผลลัพธ์ของการใช้กระบวนการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตของเกษตรกร

3.2.4. ควรพัฒนาเครื่องมือดิจิทัลหรือช่องทางการสื่อสาร เพื่อออกแบบเฉพาะสำหรับกลุ่มเกษตรกร เช่น แอปพลิเคชันหรือแพลตฟอร์มสำหรับเก็บข้อมูลปัญหา แจ้งข่าวสาร แลกเปลี่ยนความรู้ และสำรวจความคิดเห็นของสมาชิกกลุ่ม เพื่อใช้ประกอบการวิจัยในรูปแบบ “action research” และวัดผลในระยะยาว

3.2.5. ควรศึกษารูปแบบการผสมผสาน ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อพัฒนาโมเดลการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และสื่อสารได้อย่างเข้าใจง่าย เป็นที่ยอมรับ และยั่งยืนต่อกลุ่มเป้าหมายในระดับฐานราก